

ÇOCUK ve ŞİİR

Dr. Gıyasettin AYTAS

Genellikle insan hayatının 0-16 yaş dönemi çocuk olarak nitelendirmektedir. Ancak, bu dönem, kimi zaman biyolojik gelişime ile psikolojik gelişmesi eşit düzeyde gerçekleşmeyebilir. Biyolojik açıdan çocuk, ancak anlama ve algılama düzeyi açısından yetişkin, bedenlen olgun olmakla birlikte, anlama ve algılama düzeyi açısından çocuk olanlara da rastlayabiliriz. Bu noktadan hareketle çocuğu şu şekilde tanımlamak mümkündür: Duygu, düşünce, hayal ve zevklerin, olgun insanlardan farklı bir şekilde algılandığı dönemdir.

Çocuğun hayal dünyasında gezinmek, onu gerçek anlamda tanımak demektir. Kendine özgü bir dünyası olan çocuk, çoğu zaman bu dünyasını paylaşmak istemez, kimsenin çocuk dünyasına müdahalesinden hoşlanmaz. Saflığın, duruluğun ve temizliğin sembolü olan çocuk, zamanı kendi içinde bölümleyen, ona farklı bir şekilde bakan, gerçek olanla, gerçeğin dışında gerçeğimsi dünyayı aynı zaman dilimi içinde yaşamasını bilen biridir.

Çocuk ve şiir, bu iki kavram birbirine ancak bu kadar yaklaşabilir ve yakışabilir. Ruh dünyasının derinliklerinde şekillenen ve kelimelerle adlandırılan şiir, çocuğun hayal dünyasındaki zenginlikle eşdeğerdir. Bu yüzden şiirin özünde, çocuğun ve çocukça bir dünyanın saflığını ve temizliği vardır.

Şiir duygulara hitap eden, orada kök salıp yeşeren, meyvesini hayallerle süsleyip, ahenkle sergileyen bir sanattır. Bu sanatın araç ve amaç olarak kullanımı, diğer edebi türlerden farklı ve özel bir yere sahiptir. Hele söz konusu çocuk şiiri olunca, bu konu bizim için daha çok önem kazanmakta ve üzerinde uzun uzun düşünülmesi gerekmektedir.

Çocuk şiirlerinde ele alınan temalar açısından baktığımızda, dünya edebiyatında daha çok pastoral ve didaktik şiir anlayışının hakim olduğu görülmektedir. Bizim edebiyatımızda da buna yakın bir durum görülmekle birlikte, didaktik şiir anlayışının daha hakim tema olarak çocuk şiirine yansıdığını söyleyebiliriz. Sözlü edebiyat döneminde masallar, tekerlemeler ve ninnilerin de aynı nitelikler taşımış olması dikkat çekicidir. Buradan da anlaşılacağı gibi, öteden beri çocuk genellikle, eğitilmesi gereken biri olarak algılanmış, dolayısıyla şiirlerin de teması ve konusu bu yönde ağırlık kazanmıştır.

Türk edebiyatında, çocuklara yönelik şiirin iki ayrı yönde geliştiğini görüyoruz. Birinci gruptaki şiirler genellikle, çocuk duyarlılığını yansıtan ve tamamen çocuk için yazılmış şiirler; ikinci grupta yer alan şiirler ise, daha çok çocuğu ele alan ve çocuktan söz eden şiirlerdir.

Edebi geleneğimize baktığımızda, ikinci gruba dahil olan şiirlerin daha büyük bir yekun tuttuğunu görmekteyiz.

Türk edebiyatının ilk dönemlerinde, çocuk için şiirlerin varlığı veya çocuklara yönelik şiir yazılıp yazılmadığı hakkında kesin bilgiye sahip değiliz. Çocuktan söz eden şiir örneklerine ilk defa İslâmiyet'in kabulünden sonraki dönemde rastlıyoruz. Bu dönemde, şairlerimizin daha çok çocuğu malzeme olarak kullanarak şiirler yazdıklarını, şiirlerde, çocuğa birtakım davranışları kazandırma, ahlak kurallarını benimsetme, onları eğitime arayışları içinde olduklarını görüyoruz.

Divan edebiyatı döneminde, çocuğun yeterince dikkate alınmamasının en önemli nedeni, onun terbiye edilecek, büyüklerinin gözetiminde yetişecek ve gelişecek bir varlık olarak görülmesidir. Çocuklara yönelik yazılan az sayıdaki şiirde ise, çocuk şiiri adına beklenen özelliklere imkansızlaşmıştır.

Çocuk, hayal ve masal ülkesinin şehzadesidir. O, kendince çizdiği bu diyarda dünyalar kurar, kendince şekillendirir. Şiir de bu özel yapısından ötürü çocuğa en çok yakışan bir türdür. Bu yüzden çocuk için yazılan edebi eserlerde, özellikle şiirde, bu dünyayı göz ardı etmemek gerekir.

Batılılaşma sürecimizin önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen Tanzimat Fermanı'nın ilanı, siyasi hayatımızla birlikte sosyal hayatımızı da yakından etkilemiş; aile kurumumuz ise bu değişimden en büyük payı almıştır. Ailenin önemli yapı taşlarından biri olan çocuk bu gelişmelere paralel olarak aile içinde fark edilmeye başlanmıştır. Batıyı yakından izlemek, batılı eserlerden yola çıkarak, yeni eserler yazmaya yönelen edebiyatçılarımız, bizim için o zamana kadar dikkate alınmayan çocuğu keşfetmiş, daha doğrusu çocuklar için bir edebiyatın farkına varmışlardır.

Tanzimat dönemi şairleri, önceleri çeviri, daha sonra da adapte veya telif eserler yoluyla Türkçe'mize kazandırdıkları Batı edebiyatının "fabl" türündeki şiirlerini, gerçek anlamda çocuk şiirine geçişin ilk habercisi olarak değerlendirebiliriz. Şinasi'nin La Fontaine'den çevirdiği "Kurt ile Kuzu Hikâyesi", kendisinin yazdığı "Eşek ile Tilki", "Karakuş Yavrusu ile Karga", "Arı ile Sivrisinek" gibi eserleri; Reca'izade Ekrem'in La Fontaine'den çevirdiği fabllar ve sonradan ölen oğlu Nijat için yazdığı şiirler; Muallim Naci'nin "Kuzu", "Kırlangıç", "Avcı", "Oduncu ile Azrail" gibi manzumeleri; Nabizade Nazım'ın "Bir Sansar ile Horoz ve Tavuk" adlı eserlerini dönemin çocuk şiirleri açısından ilk örnekler, çocuk şiirinin ilk habercileri olarak sayabiliriz.

Çocuklar için gerçek temsilcisi, sadece çocuklara ve onların diliyle şiir yazan Tevfik Fikret'in Şermin adlı eserindeki şiirlerini, çocuk psikolojisine ve modern eğitim anlayışına

daha uygun düştüğünü görürüz. şair, bu kitabında yer alan şiirlerde, genellikle ahlâklı olmanın, bencillikten kurtulmanın, yoksul ve sakatlara yardım etmenin gereğini aşılamağ, çocuklara iş ve sanatı sevdirmek ister. Bu kitabında ötürü Türk Edebiyatında ilk çocuk şiiri yazan kişi Tevfik Fikret'tir diyoruz. Fikret, daha önceki şairlerden farklı olarak, çocuğu araç olarak kullanmamış, çocuğun ruh dünyasına inerek, onu onun dilinde anlatmaya çalışmıştır.

Çocuklar için şiir yazma girişimleri, ülkemizde anaokullarının faaliyete başladığı yıllarda daha çok arttığı gözlenmektedir. Çocuklara yönelik şiirin edebiyat hayatımızdaki boşluğunu gören, İstanbul Darülmuallim Müdürlerinden Sâtı Bey, dönemin edebiyatçılarına ve bestecilerine konunun önemini anlatmış ve kendilerinden bu alanda eser vermelerini istemiştir. Bunun üzerine birçok sanatçı ve edebiyatçı, çocuklara yönelik şiirleri kaleme almaya başladılar.

Çocuk edebiyatı alanında ilk ciddi çalışmaları ve yönelimleri sergileyen İ. Alâattin Gövsa, *Çocuk şiirleri* adıyla yayımladığı şiir kitabında, kendi yazdığı şiirlerinin yanında, La Fontaine'den yaptığı çevirileri de koymuştur. şiirlerinde daha çok vatan, kahramanlık, tabiat ve ahlâk gibi temalara yer vermiştir. Dönemin önemli şairlerinden olan Ali Ulvi Elöve ise, *Çocuklarımıza Neşîdeler*, adlı şiir kitabında La Fontaine, Victor Hugo ve Lamartine'den yaptığı şiir çevirilerinin yanında, ilhamını yine bu şairlerden aldığı şiirlere de kitabında yer vermiştir.

Millî Edebiyat dönemi içinde yer alan şairler arasında çocuklar yönelik şiir yazan, veya yazdıkları ile çocuk şiirine dolaylı olarak katkıda bulunan şairlerimiz olmuştur. Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp, Fuat Köprülü, Kâzım Nami Duru, Celâl Sahir Erozan, Ahmet Cevat Emre, İsmail Hikmet Ertaylan, Fazıl Ahmet Aykaç gibi şairlerimiz, akıcı ve duru bir dille yazmış oldukları şiirler ile uzun yıllar bu alandaki boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. Özellikle Ziya Gökalp'in çocuklar için sade bir dille yazdığı “Kızıl Elma” “Yeni Hayat”, “Altın Işık” adlı şiirlerinde, çocuklara milli ve manevi değerklerimiz benimssetmeyi amaçlamıştır. Yine aynı dönemin sanatçılarından M. E. Yurdakul'un şiirleri de didaktik özellik taşıdığı görülür. Fuat Köprülü, çocuklara yönelik yazmış olduğu şiirlerini “Mektep şiirleri” adlı bir kitabında bir araya getirmiştir. Bunların dışında, dönemin birçok şairi çocuklara yönelik şiirler yazdıkları, bu şiirlerde daha çok öğretici öğeleri ön plana çıkardıklarını görmekteyiz.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, çocuk şiirleri alanına eğilen sanatçılarımızdan Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Halit Fahri Ozansoy, Ruşen Eşref Ünaydın, Enis Behiç Koryürek, Samih Rifatı ve Faruk Nafiz Çamlıbel'in adlarını saymak mümkündür. Harf İnkılabı ile birlikte birçok şairimiz, değışik konularda ve seviyelerde çocuklara yönelik şiirler kaleme

almışlardır. Bu şairlerimiz arasında Hasan Âli Yücel, Vasfi Mahir Kocatürk, Necmettin Halil Onan, Orhan Şaik Gökyay, Necmettin Halil Onan, Ömer Bedrettin Uşaklı, Kemâlettin Kamu, Halide Nusret Zorlutuna, Behçet Kemal Çağlar, Emin Recep Gürel, Faruk Gürtunca, İlhami Bekir Tez ve Galip Naşit Arı'yı sayabiliriz. Bu şairlerimizin dışında, Ceyhun Atuf Kansu, İbrahim Zeki Burdurlu, Halim Yağcıoğlu, Hasan Şimşek gibi şairlerimiz de, çocuk şiirine eğilen şairlerimizden olmuşlardır.

Bu noktada şiirin çocuk için ne ifade ettiği üzerinde durmanın gereğine inanıyoruz. Kimi araştırmacılar, şiirin çocuk için olanı, büyük için olanı diye bir ayrıma karşı çıkmakla birlikte, çocuk kavramının niteliği bizi böyle bir ayrıma itmektedir. Eğer bir çocuk şiirinden söz etmek mecburiyetinde isek, bu şiirin niteliklerini de belirlememiz gerekmektedir.

Şiirde ahengi sağlayan unsurların başında gelen ritim, çocuk şiiri için de vazgeçilmez önemli bir unsur olmalıdır. Çocuklara yönelik yazılacak olan şiirlerde ölçü ve kafiye'nin göz ardı edilmemesi gerekir. Mümkünse kafiye'ler belirli olmalı ve belirli bir sistem içerisinde şiirde yer almalıdır.

Şiiri meydana getiren his, hayal ve fikir unsurları, çocuk şiirlerinde farklı şekilde yer alması gerekmektedir. Çocukların ruh ve beden gelişimlerine paralel olarak yazılan şiirlerde yer alan düşünceler yalın, anlatımlar sade ve fikirler bütünlük içerisinde olmalıdır. Aşırı benzetme ve sanatlı anlatımlarda uzak durulmalı, yapılan sanatsal benzetmelerde, çocukların birikimleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Çocuk, hayalleri ile yaşayan ve bu hayallerini paylaşmaktan çok hoşlanan bir varlıktır. Ancak, çocuğa göre yazılan eserlerde ve bu eserler içerisinde şiirde, ölçüyü kaçırmamak, mümkün olduğunca dengeli bir yol izlemek gereklidir. Her ne kadar çocuk gerçek dünyanın sınırlarını zaman zaman zorlasa bile, gerçeklik ve yaşadıkları ile elde ettiklerinden yola çıkan çocuğun, bu yönü şiirde özellikle dikkate alınması gereken bir özelliktir. Hayal ve duygular çocukların yaşantı sınırlarını aşmamalı, mümkünse bu unsurlarla olaylar arasında güçlü bir bağlantı kurulmalıdır.

Şekil de çocuk şiirinde önemli bir unsurdur. Mısralar kısa, cümle düzeni kurallı ve dengeli olmalıdır. Bazı mısraların aynen tekrarı ile bir ahenk zenginliği sağlamak da mümkündür. Şiirde, genellikle yaşama sevinci, aile sevgisi, tabiat, yurt ve millet sevgisi, güzellik duygusu gibi temalar yer almalıdır. Çocuk şiirinde her türlü olumsuzluktan uzak kaçınılmalıdır.

Şiirler, iyi seçilmiş bir üslupta ve çocuğa uygun çağrışımlardan yola çıkılarak verilmelidir. Mümkünse çocuk şiirlerinde özne ve yüklem'in tek olmalıdır. Şiirlerde dil zenginliği ve bu zenginliğin tanıdığı imkanlar ölçüsünde çocuklara, ana dili kullanma

alışkanlığını geliştirici bir üslup tercih edilmeli, argo söyleyişler, bol mecaz ve istiarelerden kaçınılmalıdır. Çocukların kullanmakta güçlük çektiği edat ve bağlaçlar şiirde yer almamalıdır.

Çocuğun iyide, güzelde, doğrudan birleşmesi, gelişmesi ve bu konuda yeni görüşler, fikirler üretebilmesi için, çocuk şiirlerinin muhtevalarına özel bir önem verilmelidir. Çocuğa gerçek bir hayatı, gerçeğin dışında sunmak için özel bir gayret gösterilmemeli, eğer böyle bir anlatım yolu tercih edilecekse, gerçeğin dışındaki hayattan gerçeğe doğru gelinmelidir. Temalar muhtevayı zenginleştirici nitelikte olmalı, çocuğun algılama, yorumlama ve karşılaştırma yeteneğini geliştirici bir özellik taşımalıdır.

Çocuk şiirlerinin nicelikleri konusunda, geçmişe nazaran çok daha ileri seviyelerde bulunduğu görüyoruz. Özellikle baskı teknolojisindeki gelişmeler, kağıdın kalitesi, görsel malzemenin kullanımı çocuklara yönelik yazılan eserlerde niceliği artıran önemli unsurlardır. Onun içindir ki, daha önce ifade edildiği gibi bir çocuk kitabı nicelik bakımından çocuğun yaş ve bilgi seviyesine uygun olmasına özen gösterilmelidir. Aşırılıkların önüne geçilmeli, çocuğun göz zevki istismar edilmemelidir.

Şair, şiirde kendi çocuk dünyasından izler yaşatmak yerine, kendisini çocuğun yerine koyarak ve ona onun diliyle hitap ettiği oranda, çocuk şiirinde başarılı olur. Sadece çocuktan söz ettiği için, günümüzde hiç de çocuk için uygun olmayan birçok şiirin çocuk şiiri olarak kabul edilmesi yanlışlığından artık kurtulmak gerekmektedir. Çocuklar için hazırlanmış şiir antolojileri incelendiğinde bu durum daha net görülmektedir.

Son olarak diyebiliriz ki, çocuk için şiir yazmadan önce, çocuğun dünyasını keşfetmek, onun dilini ve anlatımını benimsemek, her şeyden önce çocuğu anlamak gerekir. Yoksa , daha önce de bahsettiğimiz gibi, ya çocuktan bahsettiği için veya basit söyleyişe sahip olduğu için bazı şiirleri çocuk şiiri saymak yanlışlığına düşeriz.